

OLVASÓNAPLÓ

BELGRÁDI KILÁTÓ AZ ÚJ MAGYAR LÍRÁRA

Novija mađarska lirika. Válogatta: Ivan Ivanji és Danilo Kiš.
Nolit, Belgrád, 1970.

A két háború közti időszakban csaknem teljesen ismeretlen jelenség volt a magyar lírának akár szemelvényes ismertetése is a délszláv lapokban. Zágrábban megjelent néhány magyar író munkája — Móricz Zsigmond, Szabó Pál —, Belgrádban pedig bemutattak néhány magyar színdarabot, főleg Zilahyt, de a magyar líra sem itt, sem ott nem tudott megszólalni. József Attila néhány versének zágrábi kiadása kivételnek könyvelhető el. Nagyon is objektív okok gáncsolták líránk megszólalását e kötet megjelenése után, a harmincas évek dereka táján, Zágrábban, ahol pedig érezhető volt az érdeklődés a nagy szocialista költőnk hangjának ismerete iránt.

Közvetlenül a második világháború után Bogdan Öiplić Petőfi-fordítása volt az első hang, akkor persze már merőben más légkörben, majd ezt követte Ivan Ivanji Ady-fordítása, és csak jóval később indult meg líránk szörványos megjelentetése mind a fővárosi, mind a zágrábi lapok hasábjain. Mintegy elkerülhetetlen, illetve elodázhatatlan viszonzásaképpen annak az aktivitásnak, amelynek Budapesten a délszláv líra ismertetését, sőt népszerűsítését köszönhette.

Danilo Kiš három magyar költőt szólaltatott meg a Forum kétnyelvű kiadásában, majd ezt követően Weöres válogatott versei láttak napvilágot Ivan V. Lalić átültetésében, hogy aztán Zágrábban legyen a sor Váci Mihály, Illyés Gyula válogatott költeményeinek megjelentetésével Enver Čolaković igen színvonalas átköltésében.

Legutóbb a Nolit örvendeztette meg a magyar líra kedvelőit azzal a kilátóval, amelyet Ivanji, Kiš és I. V. Lalić állított fel a fővárosban líránk jeleseinak megszólaltatásával a *Novija mađarska lirika* antológiában.

Vártuk is ezt a kilátót a magyar líra tájaira — az orosz, a német, a francia, lengyel és finn lelátók után mindenképpen. Mert sajtóságos, hogy az átültetés objektív nehézségei ellenére is egyetemesebben inkább a líránk talál visszhangra a nagyvilágban, mint a prózánk. Erre, úgy vélem, elsősorban Petőfi, Ady és József Attila reputációja adhat magyarázatot.

Érdeklődésünket nem kis mértékben fokozza az, hogy a három jeles műfordító — Ivan Ivanji, Danilo Kiš és Ivan V. Lalić vállalkozása — fémjelző eddigi tevékenységük mellett sem mondható könnyűnek. Elsősorban azért nem, mert nyelvük merőben más törvényű közegében merőben más zenei elemekből kell létrehozniuk az új akusztikát ahhoz, hogy líránk jeleseinak hangja egyenértékűen juttathassa érvényre mind tárgyi, mind zenei varázsát. Líránk hagyománya lényegesen elüt a szerbétől; szerkezetileg, hangszerelésileg is, nemcsak a kifejező eszközökre nézve. Alaphangjánál fogva a miénk inkább az angollal tart rokonságot, a szerb viszont a francia

lírával mutat alapvető hasonlóságot. Figyelembe véve ezeket az objektív nehézségeket, a három műfordító érdeme csakis ilyen szempontok mérlegelésével értékelhető.

Líránk e három kiváló ismerője és tolmácsolója vonzalmán túl már hagyományos kapcsolatot is fel tud mutatni a már említett művek átköltésében. Ez mintegy záloga is lehet vállalkozásuk — antológiájuk — minőségi megoldásának.

A válogatás kérdése persze más.

Szerencsésebb lett volna, ha a válogatók — jelen esetben Ivanji és Kiš — nem azonosak a műfordítókkal. A megszábotott terjedelem és egyéb kiadói szempontokon túl ugyanis a válogató — ha műfordító is egy személyben — csak nagyon kivételes esetben kerülheti el a nyilvánvaló kísértést, nevezetesen azt, hogy a kisebb ellenállásnak engedjen, különösen a nehezebben visszaadható darabok válogatásánál. Ilyen esetekben rendszerint árulkodó jellegű is a válogatás, függetlenül a műfordítás minőségétől.

Minden jel arra vall, hogy minden fordító számára Ady az a költőnk, aki a legnagyobb műgondot igényli. Zeneisége, szimbolikája, képrendszere, egyéni hangja e válogatás tükrében is nyilvánvalóan nehéz műfordítói feladatnak bizonyult. Mi másra vall az a tény, hogy az antológiába bevett 23 verse közt egyet sem találunk például a *Halottak élén* című kötetéből? De szerelmi lírája sem a legjelentősebb verseiben tükröződik itt. Ez annál sajnálatosabb, mert az átültetettek közt szép számban találkozzunk telitalálattal felérő műfordítói bravúrral. (*Szeretném, ha szeretnének*: Ivanji, vagy számos Kiš-fordítás.) Így van ez sajnos többi klasszikusunknál is. Érthetetlen, miért szerepel József Attila olyan kevés költeménnyel ebben a válogatásban. Hiszen Kišnek a már említett kötetéből igazán futotta volna még. És vajon mért maradt ki (ugyancsak Kiš átültetésében) a remekre sikerült *Mama*? Más megint, ha hiányoljuk az *Odát* vagy a *Dunánál* mélységesen emberi vallomását, vagy a *Kései siratót*. Mint ahogy Babitsnál is, Tóth Árpádnál és Kosztolányinál is, nem kevésbé Szabó Lőrincnél és Illyésnél a valóban nagy verseket. Ha nem nevezem is meg, mindenki tudja, melyekre gondolok kínél-kínél. Kassákot és Füst Milánt még igényesebb válogatásban és kitűnő fordításban kapja a szerb olvasó Kiš, illetve Ivanji tolmácsolásában. Kár, hogy Kosztolányi *Februári ódáját* nem I. V. Lalić fordításában láthatjuk — bár Ivanji is jó —; gondolom, Lalić, aki maga is írt hasonló metrumú verseket, talán még kifogástalanabbul oldotta volna meg.

Általánosságban: a kötetlen formával minden esetben szinte hibátlanul birkóznak meg a válogatók, a szigorúan kötött versek tömörsége és zártsága azonban — zokszó ne essék — bizony elmarad az előbbieknél nyújtott műfordítói szinttől. Talán épp ezért nem mondható véletlennek, hogy a legfogósabb ilyen természetű feladat többnyire I. V. Lalićra hárult. A forma nagy művésze, miként a francia antológiájában is, legtöbbször itt is remekelt. (Babits: *Névgyemre*, Illyés: *Havas emlék*, Garai: *Nők*, valamint a Weöres-versek zöme.) Bár ez utóbbi válogatása lehetne szerencsésebb is, akár Lalić már említett kötetéből is. Juhász Gyula *Milyen volt* (Ivanji) és *Anna örök* című verse (Kiš) derék műfordítói munka, a többivel együtt mégis keveselljük. Kiš annak idején jól válogatta és kifogástalanul ültette át Radnóti. Itt szereplő versei is tisztessen képviselik költőnket.

Az antológia gyöngyszemének Kiš fordítását tartom: Juhász Ferenc *József Attila sirjánál* szerbül kongeniális versnek hat. Majdnem olyan sikerült, mint a *Nyugati szél* Tóth Árpád tolmácsolásában, kár persze, hogy — nyilván terjedelme miatt — nem láthatjuk itt teljes egészében. De érezhetően »fekszik«
Kišnek Nagy László költészete is. Itt adott három verse közt nem látjuk ugyan a *Zöld angyalt*, de így is méltón képviseli őt ez a válogatás. Bár Lalić is, Ivanji is kiválóan oldotta meg a bekerült Garai-verseket, sajnálatos, hogy az *Artisták* elkerülte a válogatók figyelmét. Simon Istvánt négy szerényebb verse mutatja be a szerb olvasónak. Művében reprezentatívabbakat is találhattak volna a válogatók. Hiszen tolmácsolásuk itt is jó munka. Pilinszkytól öt verset találunk a kötetben, sajnos hiányzik közülük a *Francia fogoly*. Nemes Nagy Ágneset igen szépen reprezentálja Kiš két kiváló fordítása. Csóóri érezhetően közel állhat Kišhez — mármint alkailag —; mind a hat versét remekbe szabta.

Nagy mulasztás volt Vas Istvánt kihagyni ebből az antológiából! Kihagyása ebből a kötetből a par excellence intellektuális líra kihagyása majdnem olyan hiba, mint ahogy Tin Ujevićot hagynánk ki itt egy jugoszláv antológiából.

A versek elé Danilo Kiš írt tájékoztatásra valló bevezetőt. Tanulmányában csak tapintatosságának minősíthetjük, mármint a szerb olvasók irántinak, a művelt esszéista gesztusát: egyezéseket nemigen lelvén a délszláv líra nagyjai között, eligazításképpen a világ- s főleg a francia líra jeleseihez hasonlítja egy-egy klasszikusunk költői arcát, és — tegyük hozzá — mindig találóan.

A kötet jegyzetei Ivan Ivanji gondos, avatott munkája.

DUDÁS KÁLMÁN

EGY ZSARNOK LÉLEKRAJZA

HEINRICH MANN: Ronda tanár úr.

Magyar Helikon, Budapest, 1971.

Heinrich Mann születésének századik évfordulójáról nemcsak a két Németország emlékezett meg, hanem egész Európa. Művészete, mely a németiség talajából fakad, kinőtte a nemzeti korlátokat, és európai szintre emelkedett. Az utóbbi időben, halála után húsz évvel, mindjobban kibontakozik előtűnk írói és emberi nagysága, mind több kutató veszi kézbe munkáit, és mind több fontos igazságot fedez fel bennük, úgyhogy várható, rövidesen az őt megillető helyre kerül: öccse, Thomas mellé.

A lübecki patriciuscsalád legidősebb gyermeke már igen korán eljegyezte magát az irodalommal és a politikával. E két fogalom már kezdeti alkotásaiban szinte szétválaszthatatlan egymástól. A kissé lazább belki tartású fiatalember nagy érdeklődéssel olvassa Wagner és Nietzsche, valamint a korabeli francia realista irodalom, főleg Bourget műveit. Már ekkor megnyilvánult érdeklődése a francia nép és annak művészete iránt. Ez az érdeklődés az idők folyamán szeretetté érik: erről tanúskodnak Heinrich Mann Zola-tanulmánya, publicisztikai kiállásai a francia—német barátság mellett és nem utolsósorban az emigrációs német irodalom talán legnagyszerűbb történelmi regénye, a *IV. Henrik*. Fiatalkori műveiben a korabeli német társadalmi viszonyok ábrázolására törekszik. Kritikus szemmel mutatja be ezeket, úgyhogy e munkáit még ma is úgy tartják számon, mint a talán legsikerültebbeket és legolvasottabbakat. Itt elsősorban a *Professzor urat* (belőle készült a *Kék angyal* című film, amelyben Marlene Dietrich és Emil Jannings alakították a főszerepeket), a *Kleine Stadt* és a *Der Untertan* című regényekre gondolok. E művek híuen példázják egy meghatározott társadalmi-történelmi rendszer visszasságait, és szerzőjük elítélő állásfoglalását vele szemben. Így például a *Der Untertan* folytatásos közlését az I. világháború kirobbanásakor betiltják, és könyv formájában csak 1918-ban jelenhetett meg először. Már ekkor kifejezésre jutott, hogy Heinrich Mann nemcsak a németiség sorsa, hanem a társadalom problémája is izgatja, míg Thomas ekkor főleg az egyén helyzete iránt érdeklődik, illetve azt ábrázolja műveiben.

A nyíltabb szívű, lobbanékonyabb, őszinte és tevékeny Heinrich érzékenyen reagál az I. világháború kitörésére. Ő nem annyira kötött, mint öccse, Thomas, aki kiegyensúlyozott polgári életet él, és tanáros önszigorral írja műveit, hanem szabadon utazgat, szinte keresi helyét a világban, nagy rajongója a színháznak (első felesége színésznő volt), van benne valami bohémyszerű. A 20-as és 30-as évek folyamán kevesebb szépiro-